

УДК 94:27-774(477.52) “1740/1786”

Яременко Максим Васильович
доктор історичних наук,
професор кафедри історії,
Національний університет
“Києво-Могилянська академія”,
старший науковий співробітник
відділу пізньосередньовічної, ранньомодерної
та нової історії України,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
m.yaremenko@ukma.edu.ua

Maksym V. Yaremenko
Doctor of Historical Sciences,
Professor,
Department of History,
The National University of “Kyiv-Mohyla Academy”,
senior research fellow,
Department of Late Medieval, Early Modern
and Modern History of Ukraine,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ПЛАТА ЗА СПАСІННЯ: ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ
У РОМЕНСЬКІЙ ПРОТОПОПІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ. У СВІТЛІ ГРОШОВИХ ВИТРАТ (ЗА
МАТЕРІАЛАМИ НМІУ)**

**PAYMENT FOR SALVATION: PAROCHIAL AND RELIGIOUS LIFE IN ROMNY *PROTOPOPIA* IN THE
SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY IN LIGHT OF THE MONEY EXPENSES
(BASED ON THE DOCUMENTS FROM THE NMHU)**

Анотація

У колекції НМІУ зберігається частина архіву Роменського духовного правління, що налічує 136 документів за 1740–1786 рр. Рукописні акти складають, серед іншого, уявлення про забезпечення священно- та церковнослужителів, ремонти і спорудження храмів. Саме на цих аспектах – економічному та фінансовому вимірі життя парафіян – і зосереджено увагу в статті. На фрагментарних даних із Роменської протопопії проаналізовано вартість спорудження дерев'яних і кам'яних церков, а також тріб та утримання священнослужителів. “Ціна” церковно-релігійного життя на Роменщині особливо не відрізняється від інших регіонів Гетьманщини. Проте матеріал цієї церковно-адміністративної одиниці дає підстави поміркувати про особливості чи універсальність локальних релігійних практик.

Ключові слова: Національний музей історії України, Роменська протопопія, Київська митрополія, Гетьманщина, дерев'яні й муровані церкви, треби, релігійне життя.

Abstract

The National Museum of the History of Ukraine's collection of manuscripts contains one part of Romny ecclesiastical administration archives – the 136 documents for 1740–1786. These manuscripts deal among other things with the clergymen's salary, reparation and building of churches. Those particular economic and financial sides of parish life are under consideration in the article. The cost of wooden and stone church building as well as cost of occasional service and payments for clergy based on fragmental data from Romny *protopopia*'s acts are explored. “The prize” of parochial and religious life in Romny region was not unusual and did not differ specifically in comparison with other regions of the Hetmanate. But this church administrative unit's material enables the consideration of special aspects or universalism of local religious practices.

Key words: The National Museum of the History of Ukraine, Romny *protopopia* (deanery), Kyiv metropol, Hetmanate, wooden and stone churches, occasional service (*treby*), religious life.

У Гетьманщині релігійне життя мирян, спілкування з Богом мало не лише особистісний, інтимний чи містичний характер, а й публічний, ба більше – економічний та фінансовий виміри. Йдеться про добровільні або обов'язкові витрати церковної громади чи окремих персон на храм і клір. Вони привертали увагу істориків ще у XIX ст. Ці сюжети містять вже перші серйозні праці з церковної історії 1860-х рр., що постали в час суспільних дискусій про становище духовенства і його можливе реформування¹. Такі обговорення загострили увагу до досвіду попереднього століття, коли стосунки між

1 Див. у піонерській розвідці, що “задала тон” студіям парафіяльного духовенства на наступні півтора століття: *Крыжановский Е. М.*

парафіянами та їхніми парохами організовувалися зовсім інакше. Надалі схожі сюжети приправлялися ще й нотками народницьких сентиментів.

Особливу увагу дослідників привертала тематика, пов'язана із цінами на треби, відображеними у договорах парафіян із кандидатами на священницьке місце. Про них обов'язково згадували у не менш популярному сюжеті про матеріальне забезпечення кліру. Попри це, студії XIX – XX ст. мали радше характер аналізу окремих казусів. Ще в 1901 р. Іван Лучицький, коментуючи договори парафіян зі священниками, зауважив, “что актов подобного рода напечатано все еще сравнительно немного”². Натомість, введення в обіг нових даних із різних регіонів за різний час, як видається, стане в нагоді для постановки проблем не лише доволі “прозаїчного” характеру, як-от, де дорожче, а де дешевше обходилося вірянам спілкування із священником. Врахування, наприклад, рубрик, що містять контракти (тих, що універсальні для всіх регіонів, і тих, що різняться), дає підстави поміркувати про особливості локальних релігійних практик.

Утім, у цьому повідомленні не ставлю такого завдання, радше, йтиметься про доповнення фактів, уже введених до наукового обігу інформацією з Роменської протопопії. Згадана церковно-адміністративна одиниця незмінно існувала щонайменше від кінця XVII ст.³ На 1770-і рр. у ній налічувалася 61, а на початок 1780-х – 62 храми, і серед решти протопопій Київської митрополії ця за кількістю парафій належала до “середнячків”⁴.

Аналіз фінансово-матеріального боку життя церковних громад на Роменщині базуватиметься на збереженому у Національному музеї історії України (НМІУ) фрагменті архіву Роменського духовного правління, що налічує 136 документів за 1740–1786 рр. (276 аркушів разом зі старими діловодними заголовками та одним аркушем машинописної копії документа 1700 р.). Музейна колекція містить, серед іншого, інформацію про забезпечення священно- та церковнослужителів, а також окремі згадки про менш висвітлену в історіографії, ніж укладання та зміст контрактів, тему спорудження, ремонту та продажу парафіяльних церков (переважно дерев'яних). Рукописи ілюструють також пов'язані з будівництвом та оновленням церков бюрократичні процедури: клопотання громади та священників перед духовним правлінням, зтім – звернення правління до митрополичої катедрі, зрештою – відповідь з Києва (якщо позитивна – у вигляді архиєрейської грамоти). При цьому діловодні нотатки дають змогу простежити, скільки часу займало вирішення такої справи, проміжок між зведенням та освяченням храму, зауважено супутні деталі (кількість дворів на парафії, долю старої будівлі, нормативні приписи щодо внутрішнього оформлення тощо). Серед іншого трапляється й інформація економічного та фінансового змісту. На ній далі і зосереджу увагу. Проте відразу слід зауважити, що не варто дошкукуватися у документах вичерпних кошторисів будівництва. І це пояснюється не фрагментарністю музейної частини архіву протопопії. У час, про який ідеться, не було потреби (вимоги вищої влади абощо) укладати детальні бюджети. Тож не лише на Роменщині, а й навіть тоді, коли маємо дані про всі витрачені кошти, рідко коли натрапимо на детальну специфікацію закуплених матеріалів чи інформацію про розміри будівлі. Залишається, відтак, міркувати про приблизну вартість, узагальнювати та припускати, базуючись на часто випадкових обмовках у джерелах.

Звично фінансове забезпечення спорудження храму здійснювалося коштом парафіян, причому як усієї громади, так і заможніших її членів чи власників населених пунктів, а то й обома цими джерелами фінансування разом. Про вартість матеріалу та роботи у музейній колекції архіву протопопії згадано кілька разів.

Матеріал для репарацій чи новобудов нерідко запасали заздалегідь. Так, 24 листопада 1746 р. священник с. Волковець Роменської протопопії Петро Сохацький продав на зрубування для потреб соборної Роменської церкви частину свого лісу в урочищі Городищі за 60 рублів (дубу, “годячогося на ступи”⁵). І вказівка на “ступи”, й інформація про те, що роменський трибанний соборний храм був цегляним⁶ наштовхує на висновок, що дерево мало йти винятково на заміну чи ремонт верху церкви. Проте, чи дубу на 60 рублів було достатньо, мало або багато – невідомо. Більше того, про цю купівлю стало відомо через скаргу про незаконну гвалтовну вирубку лісу зовсім не на потреби роменського собору. Тож лишається припускати, що 60 рублів – орієнтовна ціна матеріалу для покриття достатньо великої (3 куполи) церкви.

Спорудження менших храмів обходилося дешевше. Приблизне уявлення про вартість дерев'яної сільської церкви на Роменщині дає інформація із доношення в духовне правління від священника, диякона та 62-х парафіян с. Калинівка від 28 серпня 1754 р. Громада просила місцеву церковну владу клопотатися про архиєпископський дозвіл на спорудження на новому місці храму в ім'я Покрови Богородиці замість “обетшалої”, “на що уже на половину такъ денегъ въ собраніи болѣе ста рублѣй, яко и дерева дубовъ до полтора ста имѣется. Другую же наполовинную часть дерево и коштъ той церквѣ

Очерки быта малороссийскаго сельскаго духовенства в XVIII веке // Руководство для сельских пастырей. – 1862. – № 32. – С. 482–489; 1864. – № 29. – С. 444–457.

2 *И. Лучицкий*, *Рклицкий С.* Договоры прихожан с священниками в Старой Малороссии. По поводу договорного акта 1789 г. // Киевская старина (далі – КС). – 1901. – № 1. – С. 115.

3 Серед документів Роменського духовного правління зберігається також машинописна копія та фото оригіналу грамоти митрополита Варлаама (Ясинського) роменському протопопу від 16 жовтня 1700 р. (Національний музей історії України (далі – НМІУ). – ТКВ 19721 / 1), що підтверджує існування такої церковно-адміністративної одиниці на кінець XVII ст.

4 Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 4066. – Арк. 3 зв.–120, оп. 1009. – Спр. 4. – Арк. 13 зв.–21; *Прокоп'юк О. Б.* Київська митрополія: топографія посвят. Реконструкція реєстру храмів за відомостями про церковнослужителів (1780–1783). Науково-довідкове видання. – Київ: ДП “НВЦ «Приоритети»”, 2012. – С. 148–153.

5 Саме вказівка на “ступи” дає підстави припускати, що йшлося про використання дубу для будівництва. Очевидно, “ступи” – це архітектурний елемент, те саме, що й “уступи” чи “залом” верху храму. Див. згадку про “ступу-восьмерик”: *Таранушенко С. А.* Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2012. – С. 72.

6 Див.: *Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. В 4-х т. / Ред. Н. Л. Жариков и др.* – Киев: Будівельник, 1986. – Т. 4. – С. 16.

к постройки значковій полку Лубенського товаришъ Григорій Яковенко от себе выстатчить общается”⁷. Зауважмо, що калинівська парафія не була великою – налічувала 49 дворів⁸. Отож, у цьому випадку вартість зведення нового храму становила б, як очікувалося, 200 чи трохи більше рублів, а матеріал обраховувався приблизно 300 дубами (їхньої вартості не знаємо). Очевидно, що грошова сума передбачалася для оплати послуг майстра, і могла включати, як знаємо з прикладів в інших частинах Київської митрополії, витрати на харчі та готівку за працю, і, можливо, на придбання інструментів.

Аби зрозуміти вартість матеріалу (дерева), звернуся до цін приблизно того ж часу в Києві. На 1758 р. у цьому найбільшому українському підросійському місті на Подолі зафіксовано витрати на “колодку”, що не годиться для будівництва – 10 копійок, а на велику колоду, придатну для “строєнія” (щоправда, невідомо якого саме) – щонайменше 15 коп.⁹

Там же на 1763 р. вартість придбаних на ремонт одного з храмів 100 “мостових” тертиць (дошок) та 100 чотирисажених “шелювниць” (тонкі тесані дошки для обшивки стін і дахів; у цьому випадку – завдовжки 7,02 м) становила 20 рублів, себто, якщо проігнорувати різну якість та призначення матеріалу, приблизно 10 копійок за дошку. А от 77 чотирисажених колод коштували 8,5 рублів, або ж приблизно 11 копійок за колоду¹⁰. Варто також звернути увагу на те, що київська інформація про придбання матеріалу завжди фіксує додатково грошові витрати за його доставку, а то й охорону (коли йшлося про великі партії та тривале зберігання). Так, на спорудження у першій половині 1760-х рр. нової бурси Києво-Могилянської академії закупили 1000 чотирисажених та 200 п’ятисажених (приблизно 8,78 м) колод і 100 чотирисажених дубів “на подвалыны”. За все дерево, що сплавлялося Дніпром, “на выкотку съ води, на свозку, на резку въ костки пластины и доски, такожъ на колупку драпъ, кроковъ и лать и на свозку ж того всего, на складку в кучи, и на покрытие того всего жъ, пока въ дѣло употребылось, издержано” 1324 рублі 22 коп.¹¹ Звісно, загальна сума, різний матеріал та його різноманітна наступна обробка мало інформують про конкретну ціну тієї чи іншої одиниці (колоди). Зрозуміло лише, що вона становила менше 1 рубля.

Повертаючись до вкрай фрагментарної інформації з Калинівки на Роменщині, можемо припустити, що сільський відносно невеликий храм (навіть чи парафія, що складалася із 49 дворів, потребувала великої споруди) обходився у кілька сотень рублів. Щонайменше 200 рублів планувалося витратити на майстрів, а десь 300 дубів (очевидно, ще необробленого матеріалу невказаної довжини), якщо брати київські ціни приблизно того ж часу, не могли коштувати щонайменше 10–15 копійок за одиницю, себто, як мінімум, 30–45 рублів.

Інша принагідна інформація із музейної колекції документів Роменської протопопії також інформує, що на спорудження сільського храму потрібно було кілька сотень колод. На 1754 р. на зведення нової церкви в ім’я Архистратига Михаїла у с. Хоружівці “потребні матеріали въ заготовленіі імѣются, а іменно болѣе двохъ сотъ колод”. Проте, як заявляла місцева церковна влада, ресурсів для успішного завершення справи не вистачало, тож планувалося залучити кошти від добровільних пожертв¹².

Залучення допомоги “доброхотів” на спорудження храмів було цілком звичною практикою у XVIII ст., і мешканці Роменщини також зверталися до збору подаянь (цей сюжет також давно ввійшов в історіографію). Так, 14 квітня 1755 р. два священники і 21 парафіянин згаданого с. Калинівки просили духовне правління звернутися до митрополичої катедри і клопотатися про дозвіл спорудити на новому місці двопрестольну церкву. Громада мала намір випросити архипастирську грамоту на збір пожертв “с хлѣба и протчегю” для забезпечення будівництва через “нашу скудость и недостатокъ въ хлѣбѣ по нинѣшнему недороду”¹³. Водночас, приклад Роменської протопопії показує, що це не завжди вдавалося. Так, у попередньому 1754 р. митрополит Тимофій (Щербацький), благословивши закладення та зведення замість старої нової церкви в ім’я Архистратига Михаїла у с. Хоружівці, відмовив у санкції на збір пожертв через збільшення числа прохачів: “то яко въ епархіі нашей Кіевской столь доволное число прошачовъ умножилось, что какъ усмотруется съ присилаемыхъ въ катѣдру ншу книгъ чрезъ единое знатъ народу непрестанное наприкрєніє, никакого почти Церквѣ Бжієй приобрѣтенія не имѣется, для той причины и указъ на оноє млтні испрошеніє не виданъ”¹⁴.

Певною підмогою громаді могло стати використання при будівництві придатного дерева зі старої церкви якщо таке, звісно, залишалось. У митрополичих дозвільних документах на початок будівництва на рівні риторичного шаблону зауважується, що добре збережений матеріал із попереднього храму належить брати до наступного чи на огорожу цвинтаря, а непридатне – на випічку проскур чи спалення із подальшим висипанням попелу у річку¹⁵. Наприклад, у грамоті Тимофія (Щербацького) роменському протопопу Павлу Світу від 23 червня 1748 р. із благословенням спорудити (“съ фундамента реставроватъ”) замість старої нову церкву Архангела Михаїла у с. Коровинцях зазначено: храм “ізряднымъ манієромъ стройтъ, и к тому строєнію, старой церкви дерево удобное к строєнію, а негодное на печеніє просфирѣ употребит, ілы

7 НМІУ. – ТКВ 19721 / 14. – Арк. 1 (тут і далі наведено стару пагінацію, де вона є; сучасна нумерація аркушів у документах відсутня).

8 Там само – Арк. 2 зв.

9 ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3116. – Арк. 1. Зауважимо, що цю інформацію зафіксовано у скарзі на неправомірне заволодіння матеріалом, тож не виключено, що його вартість завищено.

10 ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 158. – Спр. 71. – Арк. 7 зв.–8.

11 Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отделение II (1721–1795 гг.) / Со введением и примеч. Н. И. Петрова. – Киев, 1906. – Т. III. – С. 203, 216.

12 НМІУ. – ТКВ 19721 / 13. – Арк. 1 н / н.

13 Там само. – ТКВ 19721 / 17. – Арк. 1–1 зв. н / н; цит.: арк. 1 зв. н / н.

14 Там само. – ТКВ 19721 / 13. – Арк. 1 зв. н / н.

15 Там само. – Арк. 1 зв. н / н.

спаливъ пепель в рѣку пустит, повельѣваемъ”¹⁶.

Будівництво цегляної церкви коштувало на порядок вище та вимагало більшої номенклатури матеріалу. У червні 1751 р. ктитори та священники від імені всіх парафіян Роменської соборної церкви Зішестя Св. Духа повідомили, що мають намір на місці старого дерев'яного храму, що стоїть на цвинтарі (а раніше був соборним), спорудити новий кам'яний на честь Успіння Пресвятої Богородиці та дзвіницю. Для будівництва вже було закуплено камінь, цеглу та вапно, а також домовлено майстра, вартість роботи котрого становила 400 рублів¹⁷. Брак вказівок на обсяг матеріалів не дає змоги поміркувати про їхню приблизну вартість. Привертає увагу суттєво більша ціна за оплату праці майстра-каменяра у порівнянні з ціною за роботу з деревом. Зрештою, варто зауважити, що вказаної у документі суми, вочевидь, не вистачило на реалізацію задуманого. Принаймні, Опанас Шафонський фіксує, що на 1786 р. при соборній роменській церкві була цегляна дзвіниця, “а под оною церковь недостроенная, во имя Успения Богородицы”¹⁸. Показово, що на той час Шафонський не згадує серед майже ста міських “мастеровых” жодного каменяра, зате інформує про чотирьох теслів. Аналогічна ситуація – брак умільців роботи з каменем та цеглою – фіксується і в Роменському повіті, як, зрештою, і відсутність більш-менш організованого виготовлення цегли. Затем на 1780-і рр. тут у невеликих кількостях все ж траплявся будівельний ліс¹⁹. Навряд чи ситуація трьома десятиліттями раніше різнилася. Потреба шукати майстра деінде, а не під боком, а особливо необхідність завозити не зблизка матеріал зайвий раз дають підстави твердити, попри брак точних калькуляцій, що вартість кам'яного і дерев'яного будівництв помітно різнилася.

Зрештою, храм можна було купити готовим в іншій парафії, а такий продаж давав громаді частину фінансів на спорудження іншої церкви. Вочевидь, не нова будівля коштувала менше. В музейній колекції документів Роменської протопопії про продаж дерев'яної церкви згадано. Коли у 1751 р. ктитори, духовенство та парафіяни соборної роменської церкви задумали збудувати нову цегляну цвинтарну Успенську церкву, то старий дерев'яний храм, який ще раніше був соборним, а згодом став цвинтарним, домовилися продати у с. Процівку. Щоправда, вартості такої операції не згадано, відомо лише, що престол та іконостас залишалися і планувалися до використання у другому вівтарі, після його добудови на хорах Святодухівського храму²⁰. Проте знаємо, що кам'яну соборну церкву закладено у 1735 р.²¹, тож попередниця мала щонайменше зо два десятки років – немалий для дерев'яної споруди вік.

Уявлення про потенційну вартість дерев'яної будівлі дає відносно хронологічно близька до роменської київська інформація. У Києві наприкінці 1762 р. чи в 1763 р. із парафії подільської Василівської церкви продали за 150 руб. дерев'яний цвинтарний храм у Літки, де місцевий згорів²². Цю церкву, спорудження якої благословив у лютому 1754 р. митрополит, власним коштом (матеріал та робота) на честь свого патрона св. апостола та євангеліста Марка звів міщанин Марко Стефанов, майстер-тесля, щоправда з певними зовнішніми недоробками. При цьому, передбачалося, що внутрішнє оформлення ляже на плечі всієї парафії. На 1762 р. завершити впорядкування храму громаді та священнику так і не вдалося. Тож Марко, віряни та парох вирішили продати його, а отримані кошти пустити на ремонт головної Василівської церкви та дзвіниці. Після перенесення споруди у Літки будівлю мали освятити в ім'я св. Миколая²³.

Вартість спорудження храмів у XVIII ст., якщо порівнювати із тогочасними цінами (див. додаток 1), видається достатньо великою. Так, за кілька сотень рублів у Гетьманщині можна було завести чимале господарство, зробити запаси збіжжя та харчів, справити одяг для великої родини чи зібрати цілком пристойну за тогочасними мірками бібліотеку (понад сотню ненових книг, особливо невеликого формату). Приблизно 100 рублів коштували 4 кг срібла. Звісно, вартість привозних товарів того сегменту, що належав до розкоші, суттєво відрізнявся від ціни місцевих. Грошові щорічні прибутки наймитів не перевищували 10 рублів, а осіб “розумової праці” як-от інспектора, якому пощастило навчати вдома старшинських дітей, досягали 20–30 рублів за рік²⁴. Водночас, спорудження дерев'яного храму для громади було цілком посильним, тим паче, що цей процес розтягувався в часі, а матеріал заготовлювався заздалегідь.

Утримання парафіяльного духовенства досліджено краще, ніж будівництво церков. Про винагороду священників йшлося у спеціальному контракті, що його громада укладала ще з кандидатом на пароха. Практика підписання такої угоди

16 Там само. – ТКВ-19721 /3. – Арк. 1 н/н.

17 Там само. – ТКВ 19721 /7. – Арк. 1–1 зв.

18 Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из части коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами. В Чернигове, 1786 года. – Киев, 1851. – С. 567.

19 Там само. – С. 560–563, 573–574.

20 НМІУ. – ТКВ 19721 /7. – Арк. 1–2.

21 Див.: Памятники градостроительства и архитектуры... – С. 16.

22 ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 158. – Спр. 71. – Арк. 7 зв.

23 Там само. – Оп. 157. – Спр. 86. – Арк. 1–3 зв., 7–7 а зв., 9, 13–14.

24 Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: повсякденна історія. Збірник документів / Упор. О. Ф. Задорожна, Т. Л. Кузик, З. І. Хижняк, М. В. Яременко. – Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – С. 222. – № 144 (1772 р.).

була поширена у XVIII ст. на обох берегах Дніпра²⁵ в містах, містечках, і селах²⁶, а вимагання ієреями плати понад домовлену норму проважувало скаргу на нього до вищої влади (такі скарги, що їх є в досталь у консисторських фондах, добре відомі дослідникам).

Домовленості із кандидатом на вакансію священника-настоятеля парафіяни уклали й на Роменщині. На початку 1754 р. громада (козаки і посполиті) Святотроїцької церкви с. Оксютинці, даючи згоду прийняти, з огляду на старість та поганий стан здоров'я чинного пароха, половинним настоятелем його зятя Герасима Григоровича, дали тому розписку. Нею громада (парафія налічувала 61 двор)²⁷ зобов'язувалася, в разі висвячення Герасима митрополитом, давати йому “за преподаваніє[...] трєб христіанских” таке утримання, як і його тестю, а саме:

“Зъ двора пахатного по четверику пашнѣ абиякой
От двора непахатного по двѣ копейки денегъ
За сорокоустъ шестонедельній три рублѣ
За суботник 50 копѣекъ
За посвященіе дому из обѣдомъ 20 копѣекъ
За похоронъ старого 10 копѣекъ
За похоронъ малого 5 копѣекъ
За крещеніе дитини 2 копейки
За поминовеніе о упокоєніи 15 копѣекъ
За вѣнчаня своего прихода 10 копѣекъ
За вѣнчаня сторонное по разсмотренію его [священника – М. Я.]
За виводини 5 копѣекъ
За вѣнчаня вдовою своего прихода 25 копѣекъ”²⁸.

Далі порівняно вказані ціни з платою ієреям інших регіонів Гетьманщини. Але спочатку коротко зупинюся на прибутках вікаріїв та дяконів Роменської протопопії.

Платня вікарних священників, себто помічників, була суттєво меншою, ніж у настоятелів. Про їх утримання довідуємося із взаємних розписок половинних священників парафіяльної роменської Вознесенської церкви Власія Березовського та Даниїла Паскевича й вихідця “з-за рубежа” (очевидно – з теренів Речі Посполитої) ієрея Павла Дем'яновського 1754 р. Отці Власій та Даниїл згодилися взяти о. Павла за вікарія. Останній у цьому статусі мав отримувати п'яту частину всіх парафіяльних прибутків, окрім роковщини (“отдават со всѣхъ общецѣлопарохіалнихъ (кромѣ единой роковщини:) доходовъ пятую част”). Якщо ж хтось “с респекту” подаватиме священникам щось понад зафіксовані норми – тоді “безъ роздѣлки всякъ своїмъ добротнимъ подаяніємъ доволствоватися должны будемъ”²⁹.

Інформують документи музейної колекції і про утримання дяконів. Слід зауважити, що ці священнослужителі були далеко не в кожному парафіяльному, тим більше сільському клірі. Наприклад, на 1756–1757 р. у Київській єпархії їх налічувалося лише 175, тоді як число священників перевищувало 1600 осіб³⁰. У 1770 р., приміром, на 1841-го парафіяльного ієрея доводилося 169 дяконів³¹. Утримання цих священнослужителів, котрі не виконували жодних спеціальних функцій, парафіяни вважали за зайву розкіш і розцінювали, як один зі способів надати богослужінням урочистості (на це звернув увагу у згаданій праці ще Юхим Крижановський). Як зазначали у 1770-х чи на поч. 1780-х рр. ієреї роменської Вознесенської церкви, просячи київського митрополита рукопокласти в дякони студента богослов'я Київської академії Данила Григоровича, “такъ паче и для болшаго имени Божіа прославленія діаконь надобень”³².

Як свідчить відомість 1771 р., у Ромнах нижчі священнослужителі були при всіх чотирьох парафіяльних храмах³³. Під час процедури обрання у 1780 р. на дякона до Миколаївської церкви, де священнодіяв протопіп Костянтин Крижановський, роменського жителя Микити Солов'я, було погоджено, що той матиме такі ж умови утримання, що і його попередник. Отож, дякону належало за участь у щонедільній “утредны” (sic! очевидно, йдеться про утрєнню) 2 коп., у всенічному бдінні на свята – по 4 коп., за співслужіння на Різдво, Великдень та на храмовий празник – по 10 коп., “за погребєніє

25 Див., наприклад, контракт 1705 р. у: Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С. О. Павленко. – Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 500. – № 474; 1713 р. у: Сулимовський архив. Фамільныя бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – Киев, 1884. – № 119. – С. 174–175. Приклад домовленості кінця XVIII ст. див. у: *И. Л[учицкий], Рклицкий С.* Договори прихожан с священниками в Старой Малороссии... – С. 121–124. Про існування письмових домовленостей парафіян із кандидатом на пароха див.: Архив Юго-Западной России. – Киев, 1864. – Ч. I. – Т. 2 / Под ред. Ф. Г. Лебединцева. – С. 3. – № I; с. 21. – № VI. *Полницкий А.* К истории южно-русского духовенства // КС. – 1895. – №. 11. – С. 53. Контракты фіксуються і на поч. XIX ст. (див. за 1814 р.: *Мальцев А. Ф.* По поводу двух документов конца XVIII и начала XIX в. о вознаграждении приходского духовенства за требоисправление // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1907. – Вып. 3. – С. 179–184).

26 Див. додаток 2. Наведена у додатку інформація про умови сплат священникам у сотенному містечку Ірклієві та полковому центрі Гадачі підважує твердження Граєвського про побутування контрактів лише у сільських парафіях, а також його констатацію характерного лише для міста врахування при отриманні грошей поділу парафіян за рівнем статків (див. *Граевский И. С.* Киевский митрополит Тимофей Щербакский. – Киев, 1912. – С. 150–151).

27 НМІУ. – ТКВ 19721 /11. – Арк. 21.

28 Там само. – Арк. 17–17 зв.; цит. за: арк. 17 зв.

29 Там само. – Арк. 7, 8.

30 *Граевский И. С.* Киевский митрополит Тимофей Щербакский. – С. 116–117; *Шпачинский Н., свящ.* Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757–1770). – Киев, 1907. – С. 309–310.

31 ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 4066. – Арк. 160.

32 НМІУ. – ТКВ 19721 /28. – Арк. 50.

33 ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2042. – Арк. 1–5 зв.

же мертвих за об'їди заздоровніє и поминовеніє – кто чимъ пожалуєть”, а за решту “церемоній”, “и из въходящихся по здешнему обикновению в настоятелскіє руки доходовъ”, як-то за вінчання і сорокоуст – десята частина. При цьому, у розписці щодо останньої норми зауважено, що це типова практика плати дяконам усіх роменських церков³⁴. На той час за Миколаївською парафією значилося 66 дворів, 21 “бобиль”, 1 школа та 670 осіб населення (326 чоловіків та 344 жінки) без врахування 5 школярів і духовних осіб³⁵. На підтвердження того, що “десятина” від прибутків настоятеля характерна для Ромнів, натрапляємо і в зобов'язанні священників міської Вознесенської церкви (1770-і чи поч. 1780-х рр.) задовольняти дякона, як і його попередників, “всякими въ руки настоятелскіє приходящими доходами десятою долею”³⁶.

Якщо десята частина прибутків нижчих священнослужителів була нормою у Ромнах, то інформація із сіл протопопії дещо різниться. Повідомляючи у 1780 р. київському митрополиту Гавриїлу (Кременецькому) про розподіл прибутків чинного священника Іоана Румницького, парафіяни с. Рогинець, серед іншого, зазначили, що парох сам утримує дякона, свого зятя, “удѣляя ему зъ цѣлаго доходу шестую часть”³⁷ (себто вона наближалася до відсотка, що його отримував вікарій у Ромнах). Цілком можливо, що більша частка нижчого священнослужителя у цьому селі, ніж в Ромнах, зумовлювалася родинними стосунками настоятеля та дякона. Найвірогідніше, навіть поява останнього у сільському клірі – один зі звичних тогочасних способів обсадження парохом священно- та церковнослужительських вакансій при церкві своїми родичами. Принаймні, дев'ятьма роками раніше у Рогинцях ніяких дяконів не було³⁸.

Коротко зупинюся на умовах договору настоятеля на Роменщині (а саме – в Оксютинцях) та інших частинах Гетьманщини (для пізнішого часу – її колишніх теренів). Для зручності порівняння внесу дані до таблиці і далі опиратимуся на них (див. додаток 2). Слід наголосити, що у таблицю внесено інформацію різного часу (від початку до кінця XVIII ст.), регіонів (західні, північні, східні, центральні полки) та номенклатури населених пунктів (села, сотенне містечко, полкове місто).

Перше, що привертає увагу, – відмінні статті та різний ступінь деталізації пунктів у контрактах парафіян зі священниками. Так, не до всіх договорів потрапляли зобов'язання щодо такої сплати вірян священникові, як роковщина, хоча це й була універсальна стаття тогочасних прибутків духовенства. Також, не всі умови містили перелік різних треб (освячень дому, пасок тощо) чи сплату на Сповідь – таїнство, яке ієрей має здійснити за будь-яких обставин. Часом, як у випадку домовленостей у гадяцькій Успенській парафії 1754 р., оплата за таїнство очищення совісті не фіксувалася, а покладалася на вибір вірянина, що, водночас, означало, що вона таки мала бути.

До типових пунктів у договорах належала платня настоятелю за хрещення, вінчання та похорон. Проте ці позиції подавалися із різною деталізацією. Наприклад, при обумовленні кошту пошлюблення могли не уточнювати або уточнювати, яке за ліком вінчання, чи членів своєї громади, чи сторонніх. До хрещення часом додавалися пункти про оплату за молитву над породіллю. Достатньо розлого інколи розписували вартість похорону: з обідом чи без, велика чи мала панахида, погребіння дитини чи дорослого. Не всі деталі у цій частині контракту зрозумілі. Так, одні домовленості виділяють “великий” та “малий” похорон, а інші – поховання дорослих та дітей. Здавалося б, це мали бути пункти, що по різному фіксують те саме: “великий” похорон – це погребіння дорослого, а “малий” – дитини. Проте контракт 1754 р. гадяцьких парафіян розділяє “малий”, “великий” похорон та поховання дитини³⁹. Можливо, підставою для поділу ставав ступінь тривалості / урочистості відспівування покійника. Не виключено, що рівнозначним до “великого” похорону було поняття “велика”, а до “малого” – мала панахида. Принаймні, у переважній більшості контрактів є лише або те, або інше (див. додаток 2).

Як свідчать різні дані XVIII ст., від регіону та часу ціна священницьких “послуг” залежала мало. Натомість на її підвищення впливала номенклатура населеного пункту (містечко чи місто). Водночас, незначні відмінності, що їх спостерігаємо, дають можливість твердити, що с. Оксютинці Роменської протопопії належало до “нижчої цінової категорії” за рівнем грошової оплати за ті чи інші таїнства й обряди. Проте, за обсягом зерна, що виділялося “грунтовими” вірянами священнику, бачимо й вигідніші для громади контракти, ніж на Роменщині. Вірогідно, на розмір роковщини впливали особливості господарювання у кожному регіоні.

Насамкінець варто наголосити, що навіть диспонуючи контрактами духовенства й вірян та знаючи кількість останніх і річну динаміку населення кожної парафії, неможливо точно обрахувати рівень священницьких прибутків. Радше вдасться встановити їхню мінімальну межу, адже “доброохотні” пожертви, платня за треби, що їх не внесено до контрактів, наявність власного господарства, добросеснність пароха (вимагання понад встановлену таксу, використання на власну користь церковних грошей тощо) – ті фактори, чий точний вплив на статки настоятелів визначити навряд чи вдасться.

Універсальність договірних практик, цін та позицій у контрактах дають підстави твердити про універсальні для Гетьманщини характеристики релігійної культури у XVIII ст. Водночас, відмінне слугує підставою міркувати про локальні практики, що ще чекають свого дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отделение II (1721–1795 гг.) / Со введением

34 НМІУ. – ТКВ 19721 /27. – Арк. 42–42 зв.

35 Там само. – Арк. 43–43 зв., 46–46 зв.

36 НМІУ. – ТКВ 19721 /28. – Арк. 50.

37 НМІУ. – ТКВ 19721 /25. – Арк. 30.

38 Див.: ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2042. – Арк. 14 зв.–15 зв.

39 Там само. – Оп. 1020. – Спр. 2403. – Арк. 83–83 зв.

и примеч. Н. И. Петрова. – Киев, 1906. – Т. III. – XXXIV+574 с.

2. Архив Юго-Западной России. – Киев, 1864. – Ч. I. – Т. 2 / Под ред. Ф. Г. Лебединцева. – ССХІІІ+683 с.
3. *Граевский И. С.* Киевский митрополит Тимофей Щербатский. – Киев, 1912. – IV+241 с.
4. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С. О. Павленко. – Київ: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2007. – 1142 с.
5. *И. Л[учицкий], Рклицкий С.* Договоры прихожан с священниками в Старой Малороссии. По поводу договорного акта 1789 г. // Киевская старина. – 1901. – № 1. – С. 115–124.
6. Кієво-Могилянська Академія кін. XVII–поч. XIX ст.: повсякденна історія. Збірник документів / Упор. О. Ф. Задорожна, Т. Л. Кузик, З. І. Хижняк, М. В. Яременко. – Київ: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2005. – 530 с.
7. Крыжановский *Е. М.* Очерки быта малороссийского сельского духовенства в XVIII веке // Руководство для сельских пастырей. – 1862. – № 32. – С. 477–499; 1864. – № 29. – С. 444–457.
8. *Мальцев А. Ф.* По поводу двух документов конца XVIII и начала XIX в. о вознаграждении приходского духовенства за требоисправление // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Полтава, 1907. – Вып. 3. – С. 179–184.
9. Національний музей історії України (далі – НМІУ). – ТКВ 19721 /1.
10. НМІУ. – ТКВ 19721 /3.
11. НМІУ. – ТКВ 19721 /7.
12. НМІУ. – ТКВ 19721 /11.
13. НМІУ. – ТКВ 19721 /13.
14. НМІУ. – ТКВ 19721 /14.
15. НМІУ. – ТКВ 19721 /17.
16. НМІУ. – ТКВ 19721 /25.
17. НМІУ. – ТКВ 19721 /27.
18. НМІУ. – ТКВ 19721 /28.
19. *Н. Ф. С[умцо]в* К истории цен в Малороссии // КС. – 1883. – № 12. – С. 696–697.
20. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. В 4-х т. / Ред. Н. Л. Жариков и др. – Киев: Будівельник, 1986. – Т. 4. – 375 с., ил.
21. *Полницкий А.* К истории южно-русского духовенства // Киевская старина. – 1895. – № 11. – С. 50–54.
22. *Прокоп'юк О. Б.* Київська митрополія: топографія посвят. Реконструкція реєстру храмів за відомостями про церковнослужителів (1780–1783). Науково-довідкове видання. – Київ: ДП “НВЦ «Приоритети»”, 2012. – 208 с.: карта.
23. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII–XVIII в. – Киев, 1884. – XXII+316 с.
24. *Таранушенко С. А.* Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2012. – 652 с., іл.
25. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). – Ф. 127. – Оп. 138. – Спр. 53.
26. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 62.
27. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр. 8.
28. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 157. – Спр. 86.
29. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 158. – Спр. 71.
30. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 4.
31. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 2403.
32. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3116.
33. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 4066.
34. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2042.
35. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из части коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами. В Чернигове, 1786 года. – Киев, 1851. – XXII+698 с.
36. *Шпачинский Н., свящ.* Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757–1770). – Киев, 1907. – XVII+683 с.
37. *Яременко М.* Насолоди освічених в Україні XVIII століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина) // Київська Академія. – 2012. – Вип. 10. – С. 117–184.
38. *Яременко М.* Ціна дяківської науки // Київська Академія. – 2010. – Вип. 8. – С. 122–138.

REFERENCES

1. Akty i dokumenty, odnosiaschiesia k istorii Kievskoi akademii. – Otdelenie 2 (1721–1795 gg.) / So vviedeniem i primiech. N. I. Pietrova. – Kiev, 1906. – V. 3. – 34+574 s.
2. Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii. – Kiev, 1864. – P. 1. – V. 2 / Pod red. F. H. Lebedintseva. – 213+683 s.
3. *Graievskiy I. S.* Kievskiy mitropolit Timofey Scherbatskiy. – Kiev, 1912. – 4+241 s.
4. Doba hetmana Ivana Mazepy v dokumentakh / Upor. S. O. Pavlenko. – Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademija”, 2007. – 1142 s.
5. *I. L[uchitskiy], Rklitskiy S.* Dogovory prikhozhan s sviaschennikami v Staroy Malorossii. Po povodu dogovornogo akta 1789 g. // Kievskaja starina. – 1901. – No 1. – S. 115–124.

6. Kyievo-Mohylianska Akademia kin. 17 – poch. 19 st.: povsiakdena istoria. Zbirnyk dokumentiv / Upor. O. F. Zadorozhna, T. L. Kuzyk, Z. I. Kchyzhniak, M. V. Yaremenko. – Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiya”, 2005. – 530 s.
7. *Kryzhanovskiy E. M.* Ocherki byta malorossiyskogo selskago dukhovenstva v 18 vieke // Rukovodstvo dlia selskikh pastyrey. – 1862. – No 32. – S. 477–499; 1864. – No 29. – S. 444–457.
8. *Maltsev A. F.* Po povodu dvuch dokumentov kontsa 18 i nachala 19 v. o voznagrazhdenii prikhodskogo dukhovienstva za treboispravlenie // Trudy Poltavskoy uchenoy arkhivnoy komissii. – Poltava, 1907. – Vyp. 3. – S. 179–184.
9. Natsionalnyi muzey istorii Ukrainy (NMIU). – TKV 19721 /1.
10. NMIU. – TKV 19721 /11.
11. NMIU. – TKV 19721 /13.
12. NMIU. – TKV 19721/14.
13. NMIU. – TKV 19721 /17.
14. NMIU. – TKV 19721 /25.
15. NMIU. – TKV 19721 /27.
16. NMIU. – TKV 19721 /28.
17. NMIU. – TKV 19721 /3.
18. NMIU. – TKV 19721 /7.
19. *N. F. Sfumtso]v.* K istorii tsen v Malorossii // Kyivskaia starina. – 1883. – No 12. – S. 696–697.
20. Pamiatniki gradostroitelstva i arkhitektury Ukrainskoy SSR. V 4- kh t. / Red. N. L. Zharikov i dr. – Kiev: Budivelnik, 1986. – T. 4. – 375 s., il.
21. *Polnitskiy A.* K istorii yuzhno-russkogo duhovenstva // Kievskaiia starina. – 1895. – No 11. – S. 50–54.
22. *Prokopiuk O. B.* Kyivska mytropoliya: topografia posviat. Rekonstruktsiya reiestru khramiv za vidomostiamy pro tserkovnosluzhyteliv (1780–1783). Naukovo-dovidkove vydannia. – Kyiv: DP “NVTs «Pryoritety»”, 2012. – 208 p.: map.
23. Sulimovskiy arkhiv. Familnye bumagi Sulim, Skorup i Voitsekhovichey. 17–18 v. – Kiev, 1884. – 22+316 s.
24. *Taranushenko S. A.* Dereviana monumentalna arkhitektura Livoberezhnoi Ukrainy. – Kharkiv: Kharkivskiy pryvatnyi muzey miskoi sadyby, 2012. – 652 s., il.
25. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv (TsDIAK Ukrainy). –F. 127. – Op. 138. – Spr. 53.
26. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 153. – Spr. 8.
27. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 1009. – Spr. 4.
28. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 1020. – Spr. 2403.
29. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 1020. – Spr. 3116.
30. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 1020. – Spr. 4066.
31. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 1024. – Spr. 2042.
32. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 151. – Spr. 62.
33. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 157. – Spr. 86.
34. TsDIAK Ukrainy. – F. 127. – Op. 158. – Spr. 71.
35. Chernigovskogo namestnichestva topograficheskoe opisanie s kratkim geograficheskim i istoricheskim opisaniem Malyya Rossii, iz chasti koey onoe namestnichestvo sostavleno, sochinennoe deystvitelnym statskim sovetnikom i kavalerom Afanasiem Shafonskim, s chetyrmia geograficheskimi kartami. V Chernigove, 1786 goda. – Kiev, 1851. – 22+698 s.
36. *Shpachinskiy N., sviash.* Kievskiy mitropolit Arseniy Mogilanskii i sostoianie Kievskoi mitropolii v yego pravlenie (1757–1770). – Kiev, 1907. – 17+683 s.
37. *Yaremenko M.* Nasolody osvichenych v Ukraini 18 stolittia (pro kulturu vzhyvannia tserkovnoiu elitoiu chiau, kavy ta vyna) // Kyivska Akademiya. – 2012. – Vyp. 10. – S. 117–184.
38. *Yaremenko M.* Tsina diakivskoi nauky // Kyivska Akademiya. - 2010. - Vyp. 8. - S. 122–138.

Додаток 1
Ціни на товари та послуги у Гетьманщині (1740-і–1760-і рр.)¹.

<i>Продукти</i>	<i>Товари</i>	<i>Послуги</i>	<i>Живність та реманент</i>
<i>Місцеві:</i> 1 дійниця (майже 71 кг) пшона – 75 коп. 1 дійниця гречки – 30 коп. 1 кварта (857 г) олії – 2 коп. 2–3 (залежно від розміру) пшеничні булки – 1 коп. 1 бараняча туша – 30 коп. 7 курячих яєць – 1 коп. <i>Привозні:</i> 1 кварта вина від – 0,06–1 рубль і більше. 1 фунт (393,13 г) зеленого чаю – 2,5 рублі. 1 фунт перцю – 20–40 коп. 1 фунт цукру – 22–33 коп. 1 кг. “сахару канарського” на Роменському ярмарку – 1,6 рублі 1 фунт імбиру: жовтого – 15, білого – 10 коп. 1 фунт оливок – 14 коп. 1 фунт фініків – 10 коп. 1 фунт родзинок – 6–20 коп. (залежно від розміру) 1 фунт рису – 6–9 коп. 1 фунт ікри чи “кавяру свѣжопросолного” – 8–9 коп.	Пара чобіт – 20–50 коп. Штани “портні” – 8–9 коп. Штани “суконні” – 18 коп. Сорочка – 12 коп. Каптан ношений штофовий – 4 рублі Кожух овечий – 1,2 рублі Чайник вживаний мідний – 60 коп. 1 аршин (72 см) полотна – 2–3 коп. 1 аршин крашенини (набивної тканини) – 10 коп. 1 лібра (24 чи 25 аркушів) паперу – 7–12 коп. 1 фунт срібла – 10 рублів “Аркушева” вживана книга без розкішної оправи – 1–2 рублі. Нова “чверткова” книга – 1 рубль Вживана книга невеликого формату – 30 коп.	Куниця (річна плата) за використання дворища (Р=109 м) на Києво-Подолі – 1 рубль Річна плата інспектору від студентів нижчих “шкіл” Могілянської академії – 3 рублі Плата дяку на навчання абетки – 50–60 копійок, Часослова – 0,8–1 рубль, Псалтиря – 1–1,5 рублі. Накидання 1 день землі під час будівництва – 9 коп. Мурування одного комина – 4 рублі “Шклярамь за форчасті окошки ув обмазку” – 65 копійок за вікно.	Кінь – 3 рублі Вівця доросла – 50 коп. Порося – 4 коп. Три великі свині та трое поросят – 1,1 рубль. Курка – 2 коп. Кінський віз – 40–50 коп. Плуг – 12 коп.

¹ Дані для укладення додатків взято: там само. – Оп. 138. – Спр. 53. – Арк. 20–20 зв.; оп. 151. – Спр. 62. – Арк. 1; оп. 153. – Спр. 8. – Арк. 2; Києво-Могілянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: повсякденна історія. – С. 90. – № 48; с. 206. – № 132; с. 197. – № 127; *С[умцо]в Н. Ф.* К истории цен в Малоросии // *КС.* – 1883. – № 12. – С. 697; *Яременко М.* Насолоди освічених в Україні XVIII століття (про культуру вживання церковною елітою чаю, кави та вина) // Київська Академія. – 2012. – Вип. 10. – С. 117–184; *Яременко М.* Ціна дяківської науки // Київська Академія. – 2010. – Вип. 8. – С. 122–138.

Додаток 2
Умови договорів парафій зі священиками

Рік, населений пункт	1754	1713	1743	1745	1754	1782	1789
с. Оксютинці, Святоотроцька парафія (Лубенський полк) ¹ .	2 коп.	с. Кустичі та с. Черніж, Свято-миколаївська парафія (Стародубський полк) ²	м-ко Ірклів, Свято-миколаївська парафія (Переяславський полк) ³	с. Черняхів, відомство Софійської катедрі, Свято-дмитрівська парафія (Київський полк) ⁴	м. Гадач, парафія Свято-успенської соборної церкви ⁵	с. Нехаївка, Свято-покровська парафія (Нижинський полк) ⁶	с. Погребки, Кролевецький повіт, Святопокровська парафія ⁷
Статті витрат							
Хрещення дітей	2 коп.	1 шаг (2 коп.)	4 коп.	1 алтин (3 коп.)	–	3 коп.	2 коп.
молитва за немовля	–	1 шаг	–	–	–	–	–
молитва за “дівку”	–	1 чех (1 коп.)	–	–	–	–	–
Молитва породіллі	–	–	–	1 коп.	–	2 коп.	2 коп.
За “виводини” ⁸	5 коп.	–	–	–	–	–	–
Вінчання своїх парафійан	10 коп.	півкопи (25 коп.)	–	1 гривна	на розгляд особи	–	–
Вінчання своїх парафійан першим шлюбом	–	–	–	–	–	–	–
“можнейших” / заможних убогих	–	–	1 рубль	–	–	25 коп.	10 коп (від тих, хто дає роковину хлібом)
найубогіших	–	–	60 коп	–	–	10 коп.	“смотря по челоўку и по доброхотству, сходственно съ указанными повелѣніями”
Вінчання другим шлюбом	–	–	30 коп	–	–	–	–
Вінчання другим шлюбом	–	–	–	2 гривни	–	–	–

¹ НМІУ. – ТКВ 19721/11. – Арк. 17–17 зв.; цит. за: арк. 17 зв.

² Сулимівський архів... – № 119. – С. 174–175. Черніж був “деревней”, себто не мав власного храму.

³ Поліщук А. К історії южно-руського духовенства... – С. 53–54.

⁴ Крыжановский К. Очерки быта малороссийскаго сельскаго духовенства в XVIII веке // Руководство для сельских пастырей. – 1864. – № 29. – С. 451–452.

⁵ ЦДАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 2403. – Арк. 83–83 зв.

⁶ Мальцев А. Ф. По поводу двух документов конца XVIII и начала XIX в... – С. 180–181.

⁷ И. Луцицкий, Рклицкий С. Договоры прихожан с священниками в Старой Малороссии... – С. 121–124.

⁸ “Виводини” можуть означати введення породіллі на 40-й день до храму, а відтак – бути тим самим, що в контрактах значиться як “за молитву родительницъ” (див., наприклад, И. Луцицкий, Рклицкий С. Договоры прихожан с священниками в Старой Малороссии... – С. 122). Проте, цей пункт договору згадано поміж умовами вінчання. Тому не виключено, що йдеться про якийсь дозвіл на шлюб із особою з іншої парафії.

Додаток 2
Умови договорів парафій зі священиками

Вінчання третім шлюбом	–	–	3 гривни	–	–	–	–	–	–
Вінчання зі своєю парафіянкою-вдовою	25 коп.	–	–	–	–	–	–	–	–
Вінчання сторонніх	“по разсмотренію” священика	–	–	–	–	–	–	–	“смотря по чловѣку и по добрототву, сходственно съ указанными повелѣніями”
Сповідь	–	–	0,5–1 коп.	На розсуд вірянина	–	–	1 коп.	–	–
Причастя та сповідь хворого	–	–	–	–	–	–	5 коп.	–	–
Єлеосвячення / Маслосвяття	–	–	–	–	–	–	–	–	1 єфімок
Похорон дитини/ погребіння “малого”	5 коп.	–	–	–	–	–	5 коп.	–	5 коп.
Похорон “возрастного” / “старого”	10 коп.	–	–	–	–	–	10 коп.	–	10 коп.
малий похорон	–	5 чехів	5 коп.	–	–	–	–	–	–
великий похорон	–	1 гривна (10 коп.)	гривна	10 коп.	20 коп.	–	–	–	–
“остатний за душу старого”	–	1 гривна	–	–	–	–	–	–	–
“Остатний” при малому похороні	–	5 чехів	–	–	–	–	–	–	–
Читання Євангелія “кожного” при погребінні	–	–	–	–	–	–	–	–	5 коп.
Панахида велика зі службою та обід	–	–	–	15 коп.	–	–	–	–	–
Панахида велика зі службою	–	–	1 гривна	–	–	–	–	–	–
Панахида велика мала	–	–	–	–	–	–	10 коп.	–	10 коп.
Панахида	–	–	5 коп.	–	–	–	5 коп.	–	–
“Поминовеніє о упокоєніі”	15 коп.	–	–	–	–	–	–	–	–

